

DE BONGARD

TIJDSCHRIFT VAN HEEMKUNDEVERENIGING
DE BONGARD
SIMPELVELD - BOCHOLTZ

JAARGANG 9

NUMMER 4

DECEMBER 1997

Medewerkers:

M.L.Crombach-Jacobs
M.G.H.Vliex-Hensgens
H.Crombach
J.P.Janssen
P.H.J.Janssen
W.A.A.F.Strolenberg

Correspondentie-adres:

Mevr.M.Vliex-Hensgens
Stationstraat 3d
6369 VG Simpeleveld

tel. 045 - 544 10 74

ISSN 1383-9896

INHOUD

Inhoudsopgave.	64
Een Merovingisch grafveld - ja of nee?	65
Vrede	72
De omheining. Va tsuun bis sjutting	73
De voorgeschiedenis van onze Heemkundevereniging "De Bongard"	76
Inhoud jaargang 9	80

De auteurs zijn verantwoordelijk voor de inhoud van hun artikel.

Niets uit deze uitgave mag worden veeveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotocopie, microfilm of op welke andere wijze dan ook zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de redactie.

Dit tijdschrift verschijnt vier maal per jaar en is gratis voor leden van "De Bongard". Kosten lidmaatschap fl. 25,- per jaar.

Aanmeldingen: Secretariaat "De Bongard", Wilhelminastraat 29, 6351 GN Bocholtz. Tel. 045 - 544 11 17.

EEN MEROVINGISCH GRAFVELD - JA OF NEE?

door Huub Franssen

In 1924 werd in Simpelveld een Merovingisch grafveld aangegraven. Er zal nauwelijks nog iemand leven die dat bewust heeft meegemaakt of er door verhalen in dat jaar weet van heeft. Ik heb in de Maasgouw noch in de Publications een vermelding of verslag aangetroffen. Misschien wel in de streekbladen van die tijd? Het eerste mij bekende verslag ervan is gepubliceerd door de Rijksdienst voor het Oudheidkundig bodemonderzoek, de ROB, in 1959 in de Berichten van de ROB, IX, p. 112 door J. Ypey.

Het verslag in Berichten ROB IX, p. 112.

"Aan de voet van de Simpelvelderberg, rechts van de weg Simpelveld-Spekholzerheide, werd in 1924 een merovingisch grafveld aangegraven bij het delven van kiezel. Er werd spitsbuikig aardewerk en verroest wapengerei gevonden, maar het meeste ging verloren.

Litt.: Systeem R.O.B. te Amersfoort 62W: 197-316.

Voorw.: Streekmuseum Kerkrade."

Het zeer globale verslag levert allerlei problemen. De precieze vindplaats is alleen door mondelinge overlevering bekend. Het betreft een weiland dat gedeeltelijk als "kiezelkoel" werd gebruikt. Het ligt min of meer in de vorm van een driehoek tussen de Rolduckerweg, het bos van de zusters en het voetpad langs de Hoge Berg, en mondt in een punt uit in de straat, net iets boven de Steenstraat aan de overkant. Nu is het terrein bebouwd; vroeger lag het net buiten de kom, zoals ik op de situatieschets aangeef.

Er is sprake van spitsbuikig aardewerk. Later zal blijken dat dit de belangrijkste aanwijzing is. Verder van wapens. Over aantallen wordt niets gezegd. De mondelinge overlevering spreekt van zeven potjes, al of niet gaaf, en van twee sabels, waarmee waarschijnlijk zwaarden worden bedoeld. De zwaarden wijzen op mannengraven. Waren er ook vrouwengraven? Over het aantal graven wordt ook niets gezegd. Was het een rijengrafveld? Waren de doden gecremeerd of begraven?

Het weinige dat niet verloren ging, werd bewaard in het intussen opgeheven museum van de archeoloog J. Houppermans te Kerkrade. Daar waren in ieder geval geen zeven Simpelveldse potten. Zijn die gebroken, verkocht, bewaard, verdwenen? Hoe zagen ze er uit? Hoe groot waren ze? Wat zat erin?

Heel anders dus dan bij de Romeinse villa's en de sarcofaag. Die zijn onderzocht, gedateerd, beschreven, gefotografeerd. De sarcofaag met haar inhoud is zichtbaar en tastbaar.

Je gaat je afvragen of er wel iets van waar is. Nergens is iets duidelijk te vinden; geen voorwerpen, geen beschrijving, alleen een paar vage aanduidingen.

Voor ik hier verder op in ga, lijkt het me goed eerst een paar zaken uit de geschiedenis te behandelen.

De Franken en het Romeinse rijk.

Onze villa's, kleine onderdelen van een reusachtige, goed georganiseerde staat en in het algemeen geleid door ex-legionairs, stonden economisch in dienst van het leger van onze provincie Germania Secunda.

Na de verwoesting ervan in de tweede helft van de derde eeuw werd de landbouw kleinschaliger en had hij als eerste doel te voorzien in de eigen behoefte; hij zakte af naar lokaal of regionaal niveau. Het ligt voor de hand dat de dorpsbevolking bleef en zo goed en kwaad als het ging haar leven opnieuw inrichtte. Die dorpsbevolking van inheemsen was er

SITUATIESCHETS.

1. Romeinse villa's.
2. Romeins grafveld.
3. Merovingisch grafveld.
4. Vroenhof.

namelijk, want de vroegere villabeheerders hadden werkkrachten nodig, die niet allemaal op het villaterrein woonden. Voor de zeer grote Voerendaalse villa is berekend dat er in de oogsttijd 40 à 60 man nodig waren, en dat zullen rondtrekkende arbeiders en dorpelingen zijn geweest. Als het dorp zich hersteld heeft van de verwoesting, wat niet zeker is, dan hebben de huizen van hout, twijgen en leem geen sporen nagelaten. Er is trouwens ook nooit naar gezocht. En de latere intensieve landbewerking en bebouwing zullen alle sporen hebben uitgewist. Iets dergelijks bleek bij de recente opgraving van de villa in de Dellender en Butterweiden: op Nederlands grondgebied waren de meeste sporen door de eeuwenlange grondbewerking verdwenen, terwijl op Duits gebied, beschermd door de Akense Landgraaf en door kennelijk minder intensieve en kortere bewerking, veel meer en gaveren resten werden gevonden. (PSHAL 1993; AiL 54, 1992; AiR 1992).

De Franken woonden toen aan de overzijde van de Rijn. De eerste plunderende Franken worden in 258 in onze provincie gesignaleerd. Na 250 is er sprake van Franken die als krijgsgevangenen maar ook als vrijwilligers binnen de rijksgrenzen te werk worden gesteld als boer.

Niet alleen de Frankische invallen, ook politieke onlusten hebben een rol gespeeld. In 259 riep generaal Postumus zich in de provinciehoofdstad Keulen tot tegenkeizer uit. Zijn voornaamste drijfveer was de ontevredenheid over de onwil of onmacht van het centrale gezag om maatregelen te nemen tegen de invallen en plunderingen. Pas in 273 werd de orde in Gallië weer hersteld.

In die tijd werden Frankische mannen als bondgenoten aangeworven om mee te helpen de grens te verdedigen. Ze kwamen intensief in aanraking met de Romeinse beschaving en namen er allerlei elementen uit over. Een voorbeeld is de Frankische militair Arbogast die ± 390 bevelhebber is in onze provincie.

Andere Franken trekken plunderend rond door de Gallische provincies, plunderen Keulen in 355 en houden de stad tien maanden bezet. In 388 wordt de stad opnieuw overvallen. De grote volksverhuizing is ± 375 begonnen volgens de boeken, de Germaanse barbaren, opgejaagd door de Hunnen, beginnen dan hun invasies in Gallië, Italië en Griekenland. We moeten er rekening mee houden dat de berichten over de verwoestingen overdreven zijn en dat veel tochten van verhuizers minder op plundering dan op inbezitneming van land gericht waren, waarbij verwoesting voor hen nadelig was. Hetzelfde zien we bij de verhalen over de Noormannen, die inderdaad vaak plunderden, maar in veel gevallen ook handelscontacten zochten of landbouwgrond in bezit namen.

Tussen 401 en 410 worden de Romeinse legioenen teruggeroepen naar Italië om het moederland te verdedigen tegen de Germanen en komt de verdediging van de Rijn grens geheel in handen van de Frankische bondgenoten. In 455 wordt Keulen door de Franken veroverd, ze maken er hun hoofdstad van. In 476 wordt de laatste Westromeinse keizer afgezet. Tot 486 zijn er nog resten van het keizerrijk, in Noord-Gallië bij voorbeeld onder de stadhouder Syagrius. Dan nemen de Franken in het noorden van het Romeinse rijk definitief de macht over. Het Romeinse staatseigendom wordt geconfisqueerd en wordt eigendom, fiscus genaamd, van de nieuwe Frankische koningen.

De Merovingers.

Het tijdperk van de Merovingers volgt in onze streken op dat van het Romeinse rijk. Het omvat de jaren van ± 450 of ± 500 tot ± 750, en is genoemd naar het eerste koningshuis van het Frankische koninkrijk. Dit koningshuis zou afstammen van Merovech, de legendarische voorvader van Clovis.

Het gaat hier om een groep Franken die Salische Franken of Saliërs worden genoemd. Aan de Rijn tegenover Keulen en later in onze streken woonde een andere groep Franken, de Ripuarische Franken of Ripuariërs. De Salische Franken waren door de Romeinen gecontracteerd als bondgenoten bij de verdediging van West-België en Noordwest-Frankrijk. Na de afzetting van de laatste Westromeinse keizer in 476 stichtten Childeric en zijn zoon Clovis of Chlodovech een Frankisch koninkrijk met als centrum Doornik, en na de overwinning op de Romeinse stadhouder en generaal Syagrius in 486 met het centrum Soissons. Daarna volgden verdere veroveringen in Gallië en in 507 met sluwe en wrede intriges de annexatie van het Ripuarische koninkrijk van Keulen.

Sindsdien maakten onze streken deel uit van het soms zelfstandige rijksoord Austrasië met aanvankelijk als hoofdstad Metz en later Reims.

Zeker in het begin voelden de Franken, van huis uit behalve krijgers vooral landbouwers en veetelers, zich heel onwennig in de steden, hun cultuur was een plattelandscultuur, hun bouw materiaal hout. Tussen Maas en Rijn stichtten ze hun hoeven doorgaans op weidegronden langs rivier- en beekoevers, die goede weilanden voor hun vee boden (Ewig 30). De resten van de Romeinse villa's meden ze, al zijn er op de terreinen van de villa's in Voerendaal, Maasbracht en Neerharen-Rekem sporen van Merovingische bewoning gevonden, geringe aanwijzingen voor de continuïteit van de bewoning. Proos schrijft: "Het lijkt aannemelijk dat deze regio een ononderbroken bewoning heeft gekend vanaf de Romeinse periode tot de huidige tijd." (Proos 21). Deze conclusie trekt hij o.a. uit de vondsten van grafvelden, waarbij hij Simpelveld noemt.

Het waren duistere tijden waarover weinig bekend is, in tegenstelling tot de Romeinse tijd waarin overheid en bewoners zich uitstekend laten kennen. We weten vrij veel over de machthebbers, nauwelijks iets over de steden en bitter weinig over het platteland. Alleen de grafvelden laten zich onderzoeken maar daaruit haal je nauwelijks een beeld van het sociale, economische of familiale leven.

Door de afgravingen van Rheinbraun in het Rijnland is veel aan het licht gekomen dat de lacunes kan opvullen. Grafvelden, dorpsnederzettingen, kerken zijn bekend geworden. Het graf van de heer van Morcken van ± 600, het kerkje van Breberen, de grafsteen met een Latijnse tekst uitgehouwen in aandoenlijk onhandige letters van de christelijke Frankische vrouw Cheldofrida (Hildfried) in Pier uit ± 700 zijn daarvan mooie voorbeelden. Het aantal publicaties is te groot om op te noemen. (Borger; Michels 10v.).

Over de kerstening schrijft AmN 8: "Een belangrijke ontwikkeling rond die tijd was de komst van het christendom. In de loop van de 7e eeuw lijkt de lokale adel in Zuid-Nederland bekeerd te zijn. Doordat de Frankische heersers christelijk waren, zal de Nederlandse elite zich waarschijnlijk sneller opengesteld hebben voor het nieuwe geloof."

Na 750, als de Karolingische periode begint, verdwijnen de grafvelden; begraving bij de kerk wordt verplicht. Ook de grafgiften houden dan op.

Terug naar het grafveld

Vrij veel boeken nemen het kaartje uit de Berichten ROB van Ypey over: Bogaers 200, LV I 184 en 189, Blok 80, AGN 148, Wieland 5, Proos 20. AiN doet dat niet: op de kaarten Laat-Romeinse tijd en begin vroege middeleeuwen p. 93 en Merovingische en Karolingische tijd p. 95 staat Simpelveld niet vermeld.

Een verzoek aan de ROB om inlichtingen leverde een brief op, waarin vermeld werd dat blijkens Berichten ROB IX, 1959 in 1924 bij een lokale grindwinning archeologica - te weten keramiek en wapens - afkomstig uit Merovingische wapengraven werden aangetroffen. Deze vondstmelding is in 1986 in het Centraal Archeologisch Archief (CAA) van de ROB opgenomen.

Dit laatste lijkt de status van de vondst en de betrouwbaarheid van de melding te vergroten: het CAA is een overzicht van alle aangemelde archeologisch belangrijke terreinen in de vorm van dossiermappen en kaartoverzichten bij de ROB. Het CAA wordt door ARCHIS omgezet naar een volledig computergestuurd bestand. ARCHIS is een geautomatiseerd informatiesysteem ten behoeve van de archeologische vakwereld en de overheidsdiensten die zich b.v. op plaatselijk niveau bezig houden met de ruimtelijke ordening en ontwikkeling. (Prisma 1996, pp. 29 en 70).

De ROB laat verder weten dat de voorwerpen beschreven staan in het "Archief Houppermans" in het Bonnefantenmuseum te Maastricht. Aanvankelijk waren de voorwerpen tentoongesteld in het Streekmuseum te Kerkrade, maar na opheffing van dit museum zijn ze voor het overgrote deel teruggegaan naar de eigenaar van de collectie, de familie Houppermans.

Op naar Maastricht dus. Maar daar bleek dat het Archief Houppermans was overgedragen aan het gemeente-archief van Kerkrade. Door bemiddeling van de heer Henk Plettenberg kreeg ik een copie van de inventarislijst van het vroegere museum. Hem was nog een voorwerp van de vondst bekend, dat echter niet te bezichtigen was.

Merovingische "knikwandpotten".

De met de hand geschreven inventarislijst is in december 1946 opgemaakt door J. Sprengers, archeoloog verbonden aan het toenmalige Provinciaal Museum te Maastricht. De voor ons belangrijke passage luidt als volgt:

V *Verzameling P. Simons*
 Corisbergweg 86, Heerlerbaan

V 1. *Spitsbuikvormige urn van zwart bruin aardewerk versierd met groeven en ingedrukte vierkantjes. In gaven toestand, doch gebarsten.*

Hoogte ± 13 cm. Doorsnede buik 12½ cm. Doorsnede opening met rand 9½ cm.

Doorsnede voetje 5½ cm. Merovingisch.

Gevonden te Simpelveld in 1924, aan den voet der Simpelvelderberg, rechts van den weg van Simpelveld naar Spekholzerheide bij het delven van kiezel, naast het terrein der Eerwaarde Zusters, door wijlen Nicolaas Beckers uit Simpelveld. Deze schonk de urn aan P. Simons, Corisbergweg 86, Heerlerbaan, destijds wonende te Simpelveld. De mijnwerker Ruiters te Simpelveld vertelde aan J. Houppermans te Kaalheide, dat zijn zoon Nic. Beckers zes stuks van deze potjes had gevonden; er bij lagen verroeste wapens.

Dit alles is ter plaatse blijven liggen en kwam onder de kiezel terecht. Een en ander wijst op een Merovingisch grafveld.

Het rapport kan op de meeste vragen aan het begin gesteld geen antwoord geven. Omvang, aard van de graven, aard van het wapengerei, crematie of lijkbegraving blijven onduidelijk. Het woord urn wordt meestal gebruikt voor asurn, dus gebruikt voor crematieresten, maar bevestigd wordt dit niet. Het belangrijkste woord is "spitsbuikig".

Tegenwoordig worden deze kruiken knikwandpot genoemd.

Prisma 1996, p. 125 zegt onder "gladwandig aardewerk":

"draaischijfaardewerk ± 450 - ± 700 uit het Rijnland en de Eifel, voornamelijk knikwandpotten met een platte bodem, een fijne magering en gladgepolijst oppervlak. Op de bovenhelft komt een (rol)stempel of lijnversiering voor."

In graven is de knikwandpot het onbedrieglijke teken dat wij met een Frankisch graf te doen hebben. Het is een pot die ongeveer in het midden van de wand een scherpe knik heeft en zowel naar de bodem als naar de rand toe smaller wordt. De bodem is vlak. (Janssen p. 8). Het grafveld van Rhenen, in totaal 1100 graven, is onderzocht op het aardewerk en andere grafgiften. De onderzoekers kwamen tot een chronologische indeling in perioden van 75 jaar:

- 375 - 450 - het aardewerk gaat terug op laat-Romeinse voorbeelden.
- 450 - 525 - brede, geknikte potten die vaak als urn zijn gebruikt.
- 525 - 600 - bolle knik- en tuitpotten, veelvuldig met rolstempelversiering.
- 600 - 675 - de knikpotten krijgen een slanker biconisch profiel, de versieringen worden eenvoudiger.
- 675 - 750 - de knikpotten zijn verdwenen.

Hoe de verspreiding van het aardewerk heeft plaatsgevonden, is niet geheel duidelijk. Misschien is het aan de man gebracht door reizende pottenverkopers of werd het op een regionale markt verkocht. Het inheemse, met de hand gemaakte aardewerk werd gewoon thuis vervaardigd. Wel geldt: hoe meer import, hoe welvarender de nederzetting. (AmN 32vv.). Uit de Merovingische tijd zijn drie soorten begraafplaatsen bekend: die van een normaal dorp waarin de verhouding tussen begraven mannen en vrouwen ongeveer gelijk was, begravingen met hoofdzakelijk vrouwengraven, omdat de mannen van het dorp elders gesneuveld waren als gevolg van veroveringstochten, en grafvelden met voornamelijk mannengraven, waarbij men kan denken aan foederaten of bondgenoten, of een kleine groep van rovers die niet tijdig meer huiswaarts konden keren. (Prisma 1994, p. 199v.).

Op grond van de waarneming van een ooggetuige en van de notitie spitsbuikig is het grafveld dus gered. De jaren van begraving kunnen zijn tussen 450 en 675. Of het het grafveld van een dorp was?

Er is geen reden om het te ontkennen.

Gebruikte literatuur.

- AGN 1** *Algemene geschiedenis der Nederlanden*, deel 1, Haarlem, 1981.
- AiL** *Archeologie in Limburg*, 54, december 1992.
- AiN** W.A. van Es, H. Sarfatij en P.J. Woltering: *Archeologie in Nederland. De rijkdom van het bodemarchief*, Amsterdam en Amersfoort, 1988.
- AiR** *Archäologie im Rheinland 1992*, Köln en Bonn, 1993.
- AmN** Drs. Arie Peddemors en drs. Arnold Carmiggelt: *Archeologie van middeleeuws Nederland*, Amsterdam 1993.
- Blok** Dr. D.P. Blok: *De Franken in Nederland*, 2e druk, Bussum, 1974.
- Bogaers** J.E. Bogaers e.a.: *Antiquity and survival*, vol. II, no. 5-6, 's-Gravenhage, 1959, = Honderd eeuwen Nederland.
- Borger** H. Borger und H. Hinz: *Kirche und Burg in der Archäologie des Rheinlandes*, Düsseldorf, 1962.
- Ewig** Eugen Ewig: *Frühes Mittelalter*, Band 1, 2. Teilband Rheinische Geschichte, Düsseldorf, 1980.
- Gregorius** Gregorius van Tours: *Historiën*, Baarn, 1994.
- Gregory** Gregory of Tours (539-594): *The history of the Franks*, Penguin, Harmondsworth, 1974.
- James** Edward James: *De Franken*, Baarn, 1990.
- Janssen** Walter Janssen: *Aus dem täglichen Leben der Franken*, Düsseldorf, 1967.
- LV I** *Limburgs verleden I*, Maastricht, 1960.
- Michels** Helmut Michels: *Geschichte der Kirche im Bistum Aachen*, 1: Von den Anfängen bis zum Hochmittelalter, Strassbourg, 1995.
- Prisma 1994** Johan Hendriks: *Prisma Archeologie in de Lage Landen*, Utrecht, 1994.
- Prisma 1996** Drs. J.P.C.A. Hendriks: *Prisma van de archeologie*, Utrecht, 1996.
- Proos** R.H.P. Proos: "De vroege middeleeuwen in het Maasdal". In: *Archeologie in Limburg*, 64, juli 1995.
- PSHAL** *Publications*, deel 129, Maastricht, 1993.
- Spurens.** *Spurensicherung*, Mainz, 1992.
Daarin: Titus Panhuysen: "De Euregio Maas-Rijn 300 - 1250. Van de periferie naar het centrum van de Europese geschiedenis."
- Wieland** Drs. J.H.M. Wieland: *Kleine atlas voor de geschiedenis van beide Limburgen*, Maastricht, 1989.
- Ypey** J. Ypey in: *Berichten ROB IX*, 1959.

Dat "vrede op g'n ead" i g'n loêt hoong,
Zoonge enkelkes i Bethlehem's naat,
Wie ozze Hergod woar gebore.
Dat d'r miensj doa vol-oes hinger sjtoong,
Woêd durch Jaan en allemaan gedaat.
Doa hui me kreftig op gesjwore.

Vrede

Hui 't aan dat kinke in die ouw krub,
Of aan zienge gowwe pap of leef mam,
Of aan d'r os of eazel geleage.
Wure sjpere, krigsdamp en polversjtup
Vuur ummer versjwoende en huie ram
Gêng inkele kans miê hei gekreage.

De erm herderkes, nog ermer wie d'r Job,
Gove dat klee kink ee klee sjoafejook.
Wole noêts miê krich, krach of sjtriet.
De drei kunnege mit kroêne op d'r kop,
Brate wierooch, mirre en good dat bloonk.
Howwe noe ooch vuur geweun luuj tsiet.

Oad en joonk, schwats en wies, riech en erm,
Aal durchee bijee in dea ouwe sjtaal.
Sjproke va vrede en z'ch gôd versjtoa.
Kaod woar 't boese mer 't hats woar werm,
Vuur de komende tsiet wôs me 't waal,
Me wool noe es vrung durch 't leave goa.

Wie ze z'ch nog 'ns um g'n haos vole,
Vuur ze mui va sjlof op heem aa goonge,
Sjlope kink en ouwesj al es marmotte.
Plechtig sjproke ze aaf wat ze wole:
Vrede op dis welt van oave bis oonge.
Doa zow d'r miensj z'ch noe aa hotte.

'ts-Angeredaags goong d'r vrede al kapot.
Herodes woar bang vuur dat kunnegs-kink,
Wool aan hém ging macht of riechdom kwiet,
Braat oonnuêzele kinger op 't sjavot
En sjloog alle gowwe road in d'r wink,
Want hea woar d'r sjterkste. doe ts'r tsiet.

Ieuwe-laank is d'r miensj zoe blieve leave.
Geld en macht sjtoong vuur sjtriet en krich.
Alling d'r sjterkste how 't vuur 't zage.
D'r erme doog alles betsale en geave,
Kroog aangesj sjleach op 't gezich,
Of woêd al hiël joonk in zie graf gedrage.

Huujs tsedaags had d'r miensj nóg nuus gelierd.
Sjtriet, krach en krich sjtunt nóg in dis welt
D'r sjwaagste trukt nóg aan 't kotste ing.
Macht en kracht weade nóg ummer verierd.
Ooch huuj driënt alles nóg um 't groêse geld.
Vrede goof 't mér in dié naat alling !!

DE OMHEINING

VA TSUUN BIS SJUTTING

door Hans Hermans.

Opnieuw stuurde het Meertensinstituut (Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen te Amsterdam) een aantal vragenlijsten. Heel toepasselijk op de feestdag van St. Maarten met een vragenlijst rond deze heilige. Deze volkskundige vragenlijst wenste informatie met betrekking tot het St. Maartensfeest, de St. Maartensoptocht en het huis-aan-huis zingen door de jeugd. Ik ben overtuigd dat St. Martinus bij ons en gebrekkig verleden heeft, en of deze heilige soldaat bij ons nog een vurige toekomst heeft, zal de volgende generatie informanten moeten invullen. De beantwoording van de vragen op de vragenlijst dialectologie ging veel minder vlot om tenslotte bij het begrip "schutting" letterlijk en figuurlijk tot stilstand te komen.

Hebben wij een synoniem voor "schutting"? Het schiet me niet te binnen. Dan maar even mijn eega vragen. Reactie: "Dat is toch gemakkelijk, ik moet wel even nadenken!"

Als het nadenken overgaat in peinzend staren, besluit ik ene Sjang in Vaals te bellen. Sjang is van nature voorzichtig en vraagt om een definitie.

Een schutting, dat is een soort omheining, bestaande uit gezaagde en soms geschaafde planken. Na deze definitie is Sjang overtuigd dat "vrujjer enge köeler die sjun jezäegde en jlat jehobelde bräer nit jebroechet ver um der jade, mer häe ziesj va de koel e poonk näel mitbraat um sjlieslisj e doefes, enge hondersjtaal of eng keet vur de reer tse maache."

Vertaling: "dat vroeger een mijnwerker die mooi gezaagde en glad geschaafde planken niet gebruikte als omheining voor de tuin, maar hij van de mijn een pond spijkers meebracht om er tenslotte een duivenkot, een kippenhok of een schuurtje voor de fietsen van te bouwen".

Dan maar proberen bij ene Küeb in Lemiers.

Reactie: "Näe jong, bräer um de jade joof 't nit. Um der jade sjtoong eng haag wen ze kling woar of eng hek wen ze jroees woar. Mieëtstens sjtong doa jeweune masje- of honderdroad."

Vertaling: "Neen jongeman, planken rond de tuin zag je niet. Rond de tuin stond een

haag (laag) of een heg (hoog). Doch meestal bestond de omheining uit harmonica-draad of kippengaas.

Batavisme.

Dat is toch sterk, noch in Vaals, noch in Lemiers bestaat er een synoniem voor "schutting".

Dan maar eens proberen bij ene Herman op Baneheide.

Reactie: "Wits-te dat nit? Dat is toch jëmäkelig, dat wit toch ee keenk dat eng schutting eng "sjutting" is!"

Vertaling: "Weet je dat niet? Dat weet toch ieder kind dat een schutting bij ons "sjutting" genoemd wordt.

Dank-je-wel Herman, maar zo ken ik er nog meer! Aardbeijje voor aardbeien, framboze voor frambozen en bosbesse voor bosbessen, in plaats van elbere, moelbere en wolbere. Dat zijn allemaal typisch voorbeelden van Batavismen.

"E.. bata-wat?" vraagt der Herman.

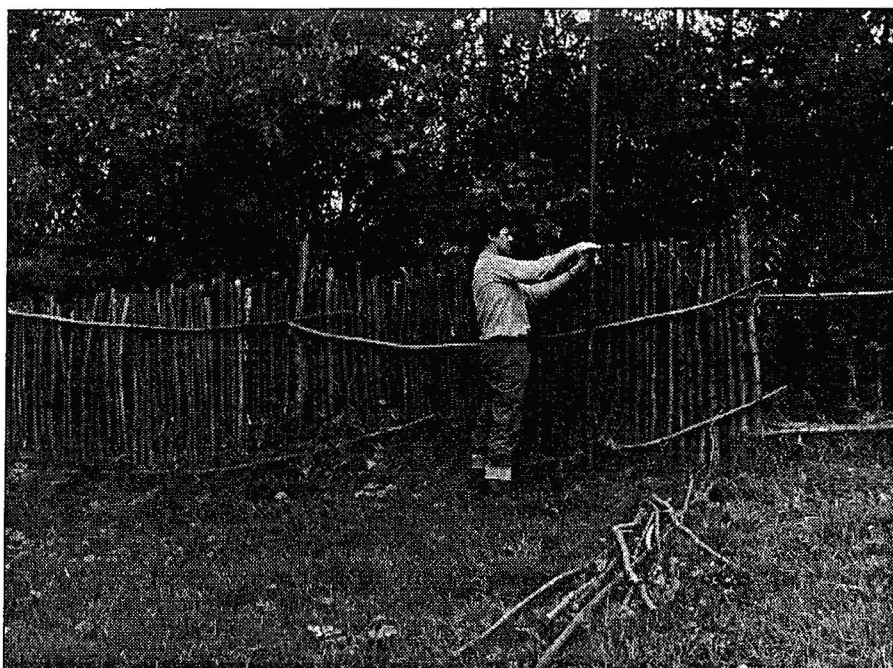
"Kijk Herman. Een Batavisme is een allegorische schutting met heel veel imaginaire openingen, die ongehinderd Hollandse woorden doorlaten om vervolgens ons patrimonisch taalgoed te bederven.

Reeds in 1294 werd in Holland het begrip "schutten" gebruikt, doch men schreef "scutten". Zeer waarschijnlijk is het afgeleid van het Duitse "schützen" en betekent dus "beschermen". Neem bijvoorbeeld de

Engelsen die ook nu nog "scutcheon" tegen een - beschermend - wapenschild zeggen. Het werkwoord schutten en het subjectief "schot" (dus in de zin van afsluiting) zijn verwant, wat door het plaatsen van schotten kunnen schuiten geschut worden.

Zo eenvoudig is dat Herman! Helaas is op een gegeven moment het begrip "schutting" door een opening in onze Ripuarische schutting geschoten, zodat wij momenteel met het nieuwe synoniem "sjutting" geen scheet opschieten....."

Als ik tuut-tuut-tuut hoor, dringt het tot mij door dat mijn etymologische explicatie te soporatief is.

Een "tsuun" in aanbouw.

Foto: Hans Hermans.

De tsuun.

Ik had mij reeds met het schrikbeeld vertrouwd gemaakt, dat via die opening ergens bij Heerlen (waar anders?), het begrip "sjutting" hier bestaansrecht zou opeisen. Zou de sjutting ook via Orsbach in Lemiers terecht komen, of via de Schneeberg in Vaals?

Neen, Orsbach heeft weliswaar geen omheining maar een historische Landgraaf uit 1338. Voor een woord als "sjutting" een schuttingwoord, dus onneembaar.

Tijdens een slapeloze nacht zag ik de "sjutting" vanuit Baneheide via Nijswiller en Mamelis naar Lemiers en verder naar Vaals trekken. In Vaals maakte men er meteen een "sjuttoeng" van, conform de Ripuarische eisen en normen.

Gelukkig was mijn schrikbeeld iets te voorbarig.

Het was Sjang uit Vaals die er - volgens zijn zeggen - nog eens over nagedacht had. "Weet je dan niet meer", zei der Sjang, "dat we ruim tien jaar geleden een twintig meter lange tsuun gebouwd hebben?"

Inderdaad, in 1986 bouwden wij in de natuurtuin Heebrig een historische model-

schutting; "eng tsuun" die in Vijlen ook wel "tuun-haag" genoemd wordt.

Ik kan me herinneren dat het een heel karwei was. Eerst weidepalen in de grond rammen en die met horizontale "jäede" (garden) verbinden. Tussen de garden werden dan verticale stokken gestoken, die op regelmatige afstand met touw of draad aan de "jäede" vastgebonden werden. De eikenhouten takken, i.c. stokken kunnen iets verdragen, maar stokken uit

elzen-, wilgen-, hazelaar-, en essenhout zijn vooral bij de voet aan rotting onderhevig.

Een tsuun of tuunhaag is reeds na drie jaar aan onderhoud toe en dus nogal arbeidsintensief. Een luxe die de tegenwoordige landbouwer zich niet permitteren kan.

De driejarige leeftijd van een tsuun was tevens een tijdmetre voor andere levende wezens, alhoewel de tsuun feitelijk niet tot de levende have gerekend mag worden. Was vroeger een hond drie tsuun oud - dus negen jaar - dan was hij versleten.

Ter lering en vermaak een gedicht uit vroegere jaren:

*"Enge hoonk va dreej tsuung,
e päed va dreej hung,
enge minsj va dreej päed,
zunt nuus mieë wäed."*

De oorsprong.

Tsuun is zeer waarschijnlijk afgeleid van het Duitse "zaun", en uiteraard verwant aan het Nederlandse "tuin" en het Engelse "town". De "town", die ooit "tun" heette, was oorspronkelijk omheind om ongewenste dieren en mensen buiten te houden. Logisch en doelmatig werden - ook bij ons - de tuinen omheind.

Er wordt wel eens beweerd dat het de Saksen waren die hun "tun" rondom met een paalwerk afsloten. Het is echter niet uitgesloten dat reeds de Steentijdmens zijn "tun" getuund heeft. De hagen en heggen, het prikkel- en schrikdraad zijn van latere tijd. Zij dienden vooral om het vee binnen te houden.

In de 15^e eeuw was het plaatselijk verboden om hagen en heggen te plaatsen; de gronden waren "jeming" (gemeenschappelijk bezit) en verkaveling een vorm van diefstal.

Vroeger werden de jäede en kule (garden en stokken) niet met touw of draad gebonden, doch men maakte gebruik van "jäel-wieje-vietse", dat zijn de buigzame twijgen van de Gele Bindwilg (*Salix rubens*).

Er zijn meerdere wilgensoorten die buigzame twijgen bezitten en voor bind- en vlechtwerk zeer geschikt zijn. De "roeë-wieje-vietse" van de Bittere wilg (*Salix purpurea*). Twijgen van de "jrung wiej", de Katwilg (*Salix viminalis*), of de "broeng wiej", de Amandelwilg (*Salix tiandra*), en van de "wiesse wiej", de Schietwilg (*Salix alba*).

Het werken met twijgen van de diverse bindwilgsoorten behoort nog niet helemaal tot het verleden. In de wijnbergen bij de Moezel zijn er veel wijnboeren die er de voorkeur geven aan "vietsje" boven die felgekleurde plastic-strikken, die veelal in

onze tuinen gebruikt worden. Niet zelden bevindt zich naast een grote wijngaard een klein bindwilgenperceel.

Die het weet....

Het is vrijwel zeker dat de "tsuun" vele eeuwen ouder is dan de schutting, - en daarmee bedoel ik niet de constructie maar de etymologie.

In Vijlen bevindt zich onder andere een voetpad met de naam "Meiers tuuntje". Waarschijnlijk afgeleid van de in Vijlen bekende tuunhaag. Waarom niet afgeleid van "tuin"? Omdat in Vijlen een tuin "enge kollef" (koolhof) genoemd wordt.

Natuurlijk heeft de tsuun of tuunhaag ook ruime toepassing gevonden in Simpelveld en Bocholtz.

De vraag is:

Wie kan zich hieraan herinneren of wie heeft onderhoudswerk aan een tuunhaag verricht?

Gebruikte men hier het woord "tuun", zoals elders in Limburg, of gaf men de voorkeur aan het Ripuarische "tsuun"?

Goede wensen.

In het kader van het Kerstfeest hoopt de schrijver, dat de tsuun rond Bethlehems kribbe voldoende openingen heeft, zodat de vredesboodschap alle uithoeken van de aarde kan bereiken.

Voor het nieuwe jaar een toepasselijke wens, geënt op de tsuun:

*"Dat v'r ós zoe jezoond en jlukkig veule
wie e vuggeltje i eng tsuun!"*

DE VOORGESCHIEDENIS VAN ONZE HEEMKUNDEVERENIGING "DE BONGARD"

door H. van Wersch.

In het tweede periodiek van jaargang 9 (juni 1997) gaf ons bestuurslid, dhr. P. Janssen, een overzicht over de tien eerste jaren van onze Heemkundevereniging. Het was een goed verslag van het wel en wee en de vele ups en downs die wij in de jaren 1987 - 1997 gehad hebben. Maar zoals ieder feit en gebeurtenis in de geschiedenis heeft ook onze "Bongard" zijn pré-historie gehad. Wat waren eigenlijk oorzaak en aanleiding voor de oprichting van de Heemkundevereniging?

Over het algemeen kan men zeggen dat er na 1970 bij de bevolking een grote belangstelling voor gebeurtenissen, feiten en dingen uit het verleden groeide.

In 1970 gaf de gemeente Simpelveld het boekje "Van Semplevei tot Simpelveld" uit, geschreven door ons lid drs. Huub Franssen. De geschiedenis van ons dorp (en Schepenbank) vanaf de prehistorie tot de moderne tijd wordt er in alle facetten uit de doeken gedaan. Jammer genoeg is dit boek al jaren niet meer te krijgen en wachten we op een nieuwe uitgave.

Wat óók de interesse voor het verleden van onze beide kernen Simpelveld en Bocholtz zo verhoogde waren de gehouden fototentoonstellingen.

Deze keer nam Bocholtz hierbij het voortouw.

Bij gelegenheid van het 175-jarig bestaan van de parochie St. Jacobus de Meerdere in 1978 besloten de "Kei-riders" om met behulp van foto's een boek samen te stellen, waarin een beeld gegeven werd over toestanden en gebeurtenissen in de parochie Bocholtz in de voorbije jaren. Honderden foto's - vooral uit lang vervlogen jaren - werden bijeen gebracht. Deze fototentoonstelling werd gehouden van 30 augustus tot 5 september 1978. Honderden mensen, niet alleen uit Bocholtz maar uit de hele omgeving, brachten er een bezoek. Ondergetekende en dhr. B. Bardoul ontmoetten elkaar daar en meenden dat ook in Simpelveld zoiets mogelijk was. Met hulp van de gemeente - en vooral veel vrijwilli-

gers - werden meer dan 1500 foto's verzameld. De tentoonstelling in Simpelveld vond in 1979 plaats en werd, evenals in Bocholtz, een groot succes.

In Bocholtz werden twee boeken uitgegeven waarin, naast feiten en gebeurtenissen uit de geschiedenis, talloze foto's stonden die op de tentoonstelling te zien waren geweest.

Ook in Simpelveld werd naar aanleiding van de tentoonstelling in 1981 het fotoboek "Oad Zumpelveld" uitgegeven. In practisch ieder huisgezin is het aanwezig en ook vele oud-inwoners die niet meer in ons dorp wonen hebben een exemplaar gekocht.

De uitgave van het "Schoolfotoboek" in 1984 met de geschiedenis van het onderwijs in ons dorp en de klassefoto's met de namen van de leerlingen erbij verhoogde eveneens de interesse en werd de aanleiding tot het houden van menige klasse-reünie.

Jammer genoeg zijn alle bovengenoemde boeken uitverkocht.

Na de gemeentelijke herindeling in 1982 waarin Simpelveld en Bocholtz samen een nieuwe gemeente vormden, zagen veel mensen dat als een herstel van de oude Schepenbank.

Veel oudere inwoners van onze nieuwe gemeente, die niet hier geboren waren, toonden een grote belangstelling voor het verleden van hun nieuwe woonplaats en wilden er graag meer van weten.

In april 1986 kwam mevr. B. de Wert van het Dienstencentrum bij mij met de vraag of het niet mogelijk was om "I gen Bende" eens een avond over het verleden van Simpelveld te praten. Zij had dit verzoek gekregen van enige oudere inwoners van ons dorp, die niet hier geboren waren.

Deze avond werd zo'n succes, dat die om herhaling vroeg. Maar na zes weken vonden we het toch welletjes.

Toen kwamen enkele enthousiastelingen met het idee een Heemkundevereniging op te richten.

Maar ja, daar waren zoveel haken en ogen aan dat we toch eerst de mening van de gemeentelijke overheid wilden weten.

Op 24 juli 1986 stuurden we een brief aan het College van B & W om een gesprek hierover aan te vragen.

Op 20 augustus 1986 hadden wij, dat wil zeggen dhr. B. Bardoul (oud-voorzitter van het Werkcomité

fototentoonstelling "Oad Zumpelveld"), dhr. Huub Senden (educatief medewerker van het Thermenmuseum te Heerlen) en ondergetekende een gesprek op het gemeentehuis. Van gemeentewege waren dhr. Jac. Schrijvers, wethouder en dhr. Schillings (welzijnswerk) aanwezig.

Op 2 september 1986 ontvingen we een verslag van dit gesprek, vergezeld van een aantal vragen. Vóórdat we in aanmerking kwamen voor een zogenaamde "startsubsidie" moest eerst de vereniging opgericht worden en statuten aanwezig zijn.

Dat laatste was geen probleem. Van mijn zoon Remi, die bestuurslid van heemkundevereniging "de Lemborgh" was ontvingen we een afschrift van hun statuten. Deze moesten wel wat aangepast worden. In oktober 1986 werden de bewerkte statuten met de doelstellingen van onze heem-

kundevereniging aan de gemeente verzonden.

Op 11 november ontvingen we een brief van de gemeente met de mededeling dat alles in orde was en dat we in aanmerking kwamen voor een startsubsidie.

Om een beetje uit de eerste financiële zorgen te komen hadden we van dhr. W. Rouhl, oud-penningmeester van het Werkcomité "Oad Zumpelveld" een bedrag van ca. f 200 ontvangen. Dit was het restbedrag van de foto-stichting.

Hij fungeerde tevens voorlopig als penningmeester van de Heemkundevereniging i.o. en Huub Senden

IN GEMEENTE SIMPELVELD is een 'Heemkundevereniging i.o.' gestart.

Donderdag 11 december j.l. kwamen een 20-tal personen uit Simpelveld en Bocholtz in het Dienstencentrum 'I g'n Bende' bijeen met als doel binnen afzienbare tijd te komen tot een Heemkundevereniging.

De vereniging i.o. (i.o. staat voor In Oprichting) staat vooreerst onder leiding van de heer Hubert van Wersch.

Vragend naar de doelstelling van zo'n vereniging is het antwoord wat ingewikkeld en uitgebreid:

'Een vereniging die er voor staat te waken dat het culturele erfgoed zoals dat bestond en zich manifesteert, niet verloren te laten gaan maar als Bocholtzer en Simpelvelder 'eigen' wordt bewaard, geconverseerd en toegankelijk gemaakt voor iedere belangstelling. Een belangrijk neveneffect kan het bovenstaande uitoefenen op de integratie van beide kernen'.

Dus mensen die zijn geïnteresseerd in bijzonderheden/eigenaardigheden van volk zoals streektaal, volksgebruiken, bestaansmiddelen maar ook belangstelling hebben voor de geologische ontwikkeling van met name Bocholtz en Simpelveld, worden van harte uitgenodigd zich bij de nieuw op te richten vereniging aan te sluiten.

Tot op heden hebben zich zo'n 70 personen gemeld en ook U kunt dat doen bij de heer Hubert van Wersch, Nieuwe Gaasstraat 11, Simpelveld, tel. 441631.

als secretaris.

Op 1 januari 1987 hadden al meer personen te kennen gegeven dat zij lid wilden worden. Maar eerst moesten de statuten en het huishoudelijk reglement in orde zijn. De heren W. Franssen en F. Hamers zorgden voor de benodigde kopieën en in een vergadering op 9 januari 1987 werden de statuten en huishoudelijk reglement behandeld en zondig bijgesteld.

Dhr. Jac. v.d. Heijden z.g. zorgde voor de bekendmaking van de op te richten vereniging in de plaatselijke pers, met als gevolg

*17/12/86
Hoes ter Stede 11, 9*

dat zich nog meer potentiële leden aanmeldde.

Bij de Nieuwjaarsreceptie wenste burgemeester Teheux ons alle succes toe en gaf zich tevens op als lid.

Op de vergadering van 15 januari 1987

werden statuten en huishoudelijk reglement goedgekeurd en een voorlopig bestuur gekozen, bestaande uit Huub Senden,

W. Franssen, W. Rouhl, M. Boaron, Hub Bogman, W. Hoogers, ondergetekende en M. Vleugels als P.R.-man voor de plaatselijke media.

Op 2 februari 1987 werd een rekening geopend bij de Rabobank en de Postgiro.

Via de heren van Gool en P. Vijgen maakte de vereniging contact met het gemeentearchief.

Een ander probleem vormde de ruimte

waar de vergaderingen gehouden werden. Voor het vergaderen in het Multi-Functioneel Centrum moest een bepaald bedrag betaald worden.

De vergadering die uitgeschreven was voor 9 februari moest afgelast worden. De eerste grote tegenslag was er. Onze secretaris Huub Senden kreeg die dag in het Thermenmuseum een hartstilstand en was daardoor voorlopig uitgeschakeld. Hub. Bogman z.g. en M. Vleugels namen voorlopig het secretariaat over.

Voor 19 februari werd een nieuwe vergadering uitgeschreven. Na contact met dhr. Sangers (Gemeentehuis) kregen we toestemming om deze "I gen Bende" te houden. Het aantal leden uit Simpelveld en

Bocholtz alsook daarbuiten bedroeg reeds meer dan 80.

Op deze vergadering werd ook de naam voor de vereniging die ik voorgesteld had: "De Bongard" unaniem aangenomen. Als logo namen we ook het wapen van het

geslacht Bongard.

Op 26 februari 1987 hield Huub Franssen de eerste lezing. Met een kleine tentoonstelling die we tegelijkertijd hielden werd de avond een daverend succes.

Op 27 februari 1987 reed ik met dhr. Nijsten naar notaris Ritzen te Speckholzerheide om de statuten ter goedkeuring in te leveren.

Op 19 maart werd al het honderdste lid ingeschreven.

Op 27 maart 1987 reden Hub Bogman als secretaris en ondergetekende als voorlopig voorzitter

naar notaris Smeets om de oprichtingsakte te tekenen.

We hoefden niets te betalen!

De notaris was hiermee een van de eerste sponsors, een gebaar wat we heel erg op prijs stelden.

Na ondertekening was de akte rechtsgeldig en de Heemkundevereniging opgericht.

Eén van onze grootste wensen is dat we bij het volgend Lustrum de bijeenkomsten van onze Heemkundevereniging in onze eigen ruimte kunnen houden.

Klaar te stellen 11.17 25/2/87

DE BONGARD

Tijdens de oprichtingsvergadering van de Heemkundevereniging 'De Bongard' Simpelveld/Bocholtz op 15 januari j.l., werd een voorlopig bestuur gekozen. Onder voorzitterschap van mede-initiatiefnemer de heer H. van Wersch nemen hieraan deel:

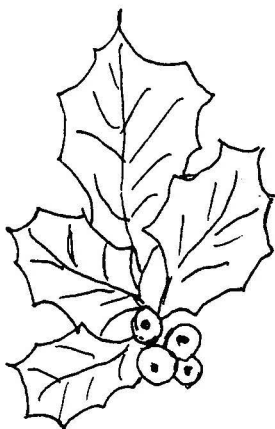
Mejuffrouw M. Boaron en de Heren H. Bogman, W. Franssen, Th. Hoogers, W. Rhoul en H. Senden.

Op donderdag 26 februari wordt de eerste activiteit gestart, om 19.00 u. in het Multi Functioneel gebouw 'I g'n Bende' aan de Dr. Ottenstraat 10 te Simpelveld.

Na de reeds eerder vermelde lezing door de heer H. Franssen, kunt U een kleine informatie-tentoonstelling bezoeken:

- naast fotoboeken en bidprentjes uit beide dorpen, ontdekt U hoe men - als amateur - veel plezier kan beleven aan het verzamelen van vlinders en pre-historische vuurstenen.
- Oud-Indië-ganger '46/'49, en wilt U over deze periode Uw geheugen oprispen?? Nou dat kan!!!
- Geen idee hoe U te werk moet gaan bij het opsporen van Uw voorouders?? Een voorbeeld van genealogische aanpak is er ook!

De toegang is geheel gratis en U bent van harte welkom.

De medewerkers van "de BONGARD"
en het bestuur wensen U een

ZALIG KERSTFEEST

en een gelukkig en voorspoedig

NIJEUWJAAR

INHOUD JAARGANG 9

Nr.	Pag.	Titel	Auteur
1	1	Inhoudsopgave.	
	2	Anna Maria Hubertina Greven.	H. van Wersch
	5	Stamboom familie Van de Weijer Simpelveld	J. Schrijvers
	11	Mei 1958: Zuigeling gekidnapt op de Huls.	M.J. Horbach
	12	Nierkomme en oeszaene.	H. Hermans.
	16	Vrugger.	F. Schoonbrood
	18	De grote tienden van Overhuizen.	M.Horbach
2	22	Inhoudsopgave.	
	23	Van de redactie.	
	24	Tien jaar Heemkundevereniging "DE BONGARD".	P. Janssen
	34	Het Duitse gedeelte van de interna- tionale spoorlijn Aken-Maastricht.	M. Dreuw.
	37	Een stukje locale landbouwgeschiedenis.	J. Schrijvers
	41	Het spoorwegongeluk in Bocholtz.	P.Janssen.
3	43	Inhoudsopgave.	
	44	De Simpelveldse sarcofaag in het middelpunt.	Drs. H. Franssen
	54	De Zuid-Limburgse mijnen en de spoorwegen.	M. Dreuw.
	59	Nostalgie oes de drissiger joare.	W. Franssen.
4	64	Inhoudsopgave.	
	65	Een Merovingisch grafveld - ja of nee?	Drs. H. Franssen
	72	Vrede.	Emate
	73	De Omheining. Va tsuun bis sjutting.	H. Hermans
	76	De voorgeschiedenis van onze Heemkundevereniging "De Bongard"	H. van Wersch
	80	Inhoud jaargang 9.	